

De (vertaal)geschiedenis van “Saint Julien l'hospitalier” van Gustave Flaubert

Diederik Jansen, mei 2013

Het origineel

Vanaf 16 september 1875 verblijft Gustave Flaubert in hotel Sergent in Concarneau in Bretagne. Hij wil wat bijkomen van de beslommeringen rond het faillissement van zijn nichtje Caroline en haar man Ernest Commanville. Hij heeft zich voorgenomen niets te doen, maar toch denkt hij al snel aan een kort verhaal over Saint Julien l'Hospitalier.. “Om te zien of ik nog in staat ben een zin te schrijven”.

Het idee om het verhaal te schrijven houdt hem al langer bezig. Flaubert kent natuurlijk het prachtige glas-in-loodraam in de kathedraal van zijn woonplaats Rouen. Ook kent hij het *'Essai historique et descriptif sur la peinture sur verre'* van Eustache-Hyacinthe Langlois, waarin een detail van het raam is opgenomen met het achterliggende verhaal. Daarnaast heeft hij op een wandeling in 1846 in Caudebec-en-Caux in Normandië, in een kerk een standbeeldje gezien, dat hem doet denken aan het glas-in-loodraam in Rouen. Ook verwante verhalen van Victor Hugo (La Légende du beau Pécopin) en Jacques de Voragine (La légende dorée) zullen mogelijk een rol hebben gespeeld.

Op 3 oktober schrijft hij aan zijn vriend, de Russische schrijver Toergenjev: “Ik probeer een kort verhaal te schrijven, een legende die is afgebeeld in een glas-in-loodraam in de kathedraal van Rouen”. Begin november gaat hij terug naar Parijs, naar een nieuw appartement in de Rue du Faubourg Saint-Honoré 240 en hij schrijft verder aan zijn “stukje middeleeuwse onzin van niet meer dan dertig bladzijden” of “mijn religieus-poëtisch, rococo-middeleeuws verhaaltje”.

Begin 1876 is hij ermee klaar en begint met Een simpele ziel en Herodias. Deze verhalen rondt hij af op respectievelijk 16 augustus 1876 en 14 februari 1877. Un Coeur simple, dat Flaubert opdraagt aan George Sand, heeft hij dus pas gereed na haar overlijden op 6 juni 1876.

In maart 1877 worden de Trois contes ingeleverd bij de drukker. Voor deze publicatie in boekvorm verschijnen Un Coeur simple en Hérodiad in afleveringen in het dagblad *Le Moniteur universel* tussen 12 en 27 april 1877, voor ieder verhaal krijgt Flaubert 1000 franc. La légende de Saint Julien l'Hospitalier verschijnt in het dagblad *Le Bien public* van 17, 18 en 19 april 1877. Een eerder aanbod voor publicatie in het dagblad *Le Figaro* is door Flaubert afgeslagen. Het werk krijgt direct een enthousiaste ontvangst in de pers. De aandacht wordt echter al snel afgeleid door de politieke omwenteling van 16 mei 1877.

De ontvangst in Nederland

Het duurt niet lang voordat de Trois Contes bekend worden in Nederland. In de Haagse krant *Het Vaderland* van maandag 16 juni 1877 verschijnt een artikel van de hand van Frits Smit Kleine waarin ook aandacht wordt besteed aan de Trois Contes. Hierin schrijft hij:

“Flaubert had een nederlaag te herstellen. Hij heeft dat met zijn verhalen op schitterende wijze gedaan langs een weg, die door het meerendeel der nieuwere Fransche novellisten nog uit andere oorzaken onbetreden wordt gelaten dan enkel uit willekeur. Zijn verhalen zijn ernstige kunstwerken vol eenheid, geen los aaneengeregen luchtige tafereeltjes. Geleidelijk loopen zij voort en hun onderdeelen hangen zoo nauw samen, dat geen enkele bladzijde uit het geheel kan gelicht worden, zonder dat onverstaanbaar te maken. Elke zin, elk détail heeft beteekenis en behoort in het scherp afgebakend kader thuis. Van den dialoog wordt zeer spaarzaam gebruik gemaakt en het bij vele romanschrijvers zoo geliefkoosd middel om

– gelijk het volkomen ten onrechte beet – de levendigheid van 't verbaal en de voorstelling door 't veelvuldige aanwenden van de tweespraak te verhoogen, beslist vermeden. Flauberts personen spreken nooit of zij hebben iets te zeggen, dat hun karakter nader toelicht of den overgang tot eenige nieuwe gebeurtenis vormt. Zijn dialoog is daardoor steeds zeer kort en kernig, behoeft geen nadere verduidelijking door omschrijving, want hij draagt zorg, alvorens eenige persoon in te voeren, dien met enkele scherpe trekken zoo kenschetsend te teekenen, zoo beeldrijke voor te stellen, dat hij als een uit marmer gebouwen model zich in 't gebeugen des lezers prent.”

Flaubert had aan zijn uitgever Charpentier gevraagd artikelen over zijn werk voor hem te verzamelen en kwam zo in het bezit van dit lovende stuk. Een week later, op 27 juni 1877, schrijft Flaubert een bedankbriefje aan Smit Kleine:

“...Ik schrijf voor mensen als u, dat wil zeggen voor hen die me kunnen begrijpen. De beste beloning voor een schrijver is bij zijn lezers onbekende vrienden te maken. Maar u bent voor mij geen onbekende meer. Ik blijf u dankbaar, omdat u mij verdedigt in dat goede, brave Holland, toevluchtsoord van denkers sinds bijna twee eeuwen ...”

Vervolgens blijft het in Nederland lange tijd stil rond de Trois Contes. In zijn boek 'Gustave Flaubert' uit 1901 gaat Dr. Jan ten Brink nauwelijks in op de Trois Contes en nog wel het minst op Saint Julien. In Der Wereld Letterkunde van P.A.M. Boele van Hensbroek van november 1909 worden de Trois Contes in het geheel niet genoemd bij de werken van Flaubert.

In maart 1898 schreef Jacqueline Royaards-Sandberg vanuit Haarlem aan Lodewijk van Deysel in een van haar brieven: “Ik ben begonnen 'Saint Julien l'hospitalier' van Flaubert te vertalen, en dat zal ik doorzetten.” In een daarop volgende brief van 8 maart voegt zij hieraan toe: “De vertaling van St. Julien is heel moeilijk, er komen woorden in die in 't Hollandsch niet zijn omdat zoiets hier niet is, zooals 'douwes'. Ik zal maar doen zooals ik 't beste kan.” Op 21 maart 1898 schrijft zij vervolgens: “Ik werk iedere morgen een uur in Shakespeare, een uur geschiedenis en verzen zeggen of overlezen, 't derde uur, de vertaling van St. Julien.”

Kennelijk heeft zij rond die tijd ook Frans Erens van dit voornemen op de hoogte gesteld, want deze schrijft haar op 1 maart 1898 vanuit Oostburg: “St. Julien te vertalen is goed van je gezien. Wat klankuiting in het Hollandsch betreft, is het het moeilijkst wat ik ken; 't is ontzettend moeilijk, want weet wel: Flaubert heeft het als geluid bedoeld. Meestal denken de fransen niet aan geluid.”

Haar inspanningen hebben niet geleid tot een uitgegeven vertaling.

De eerste vertaling

In Den Gulden Winckel van 20 december 1926 doet G.H. Pannekoek jr. verslag van een gesprek met Dirk Coster. Deze vertelt over zijn verblijf in Parijs: “Maar daar dan, in een luguber hotelkamertje. Op den grond op een matras, bij een eindje kaars, las ik voor 't eerst St. Julien l'Hospitalier van Flaubert. Ik zal nooit kunnen zeggen hoe dat me aandeed. (Maar och, niet noodig ook!). Laat ik maar zeggen dat er een andere wereld voor me openging, - een wereld die vol geheim en raadsels was. Als er bij mij van een geestelijk leven mag sprake zijn, dan dateert ik 't begin ervan op die nachten. Mijn heele begrip van literatuur zette zich toen opeens om. Daarover alleen wou ik 't maar hebben. Ik voelde dat er in de Hollandsche beschrijvingsliteratuur, die ik aanbad, ergens iets ontbrak; dat dat alles te positief, te duidelijk, te ... ja, hoe t te zeggen: te onverwonderd was. U moet bedenken dat we toen in 't zwakke moment leefden na '80, zoo rond 1904. Ik zag ineens dat er niet alleen een andere wereld was, maar ook een andere taal, een taal die met één woord een ding kon grijpen in zijn plastische verschijning, en tegelijk een geheim ervan. - Enfin later heb ik getracht al die dingen ook te zeggen. Toen voelde ik 't alleen maar.” ...

“Schreef u toen?”

“Ja veel pogingen tot romans, novellen, modern en historisch. Daartusschendoor vertaalde ik de 'Trois Contes' van Flaubert, om dien eersten indruk langer vast te houden; om te beproeven of het ook in 't Hollandsch mogelijk was; in één woord om het karakter van ding en het geheim van het ding te begrijpen. Een machteloos ondernemen natuurlijk. Dit werk van Flaubert is onvertaalbaar. Het werd tenslotte een obsessie, Maar ik geloof wèl dat deze dwang, om me van ieder woord, van de kleinste wending rekeenschap te geven, mijn stijl vroeger heeft ontwikkeld, dan anders gebeurd zou zijn. Tenminste het heeft al meerderen getroffen, dat van 1907 af, mijn stijl ongeveer eender is gebleven.”

“Gaaft u dit werk uit?”

“De Flaubert-vertaling kwam uit. Ik was toen 18 jaar. [Dirk Coster is geboren in 1887] 't Andere werk is verdwenen,

vernietigd grootendeels."

De vertaling van Dirk Coster is in 1906 verschenen bij Meyndert Boogaardt onder de titel: De legende van H. Juliaan den Herbergzame. Dirk Coster heeft tussen 1913-1919 een aantal lezingen gehouden. Voor de Rotterdamse Kunstkring spreekt hij in 1914 over Gustave Flaubert. De tekst van deze lezing is opgenomen in Dirk Coster Verzamelde werken in het deel *Over prozaschrijvers en dichters* (1967).

Verdere vertalingen

Vervolgens komen we in het jaar 1913. In dat jaar komt de tweede Nederlandse vertaling uit van 'La légende de saint Julien l'Hospitalier'. Deze wordt opgenomen in *Drie Vertellingen*, samen met *Een eenvoudige ziel* en *Herodias*. De vertaling is van de hand van Marie Koenen en wordt uitgegeven door Paul Brand in Bussum in de zg. Witte bibliotheek.

In 1976 werd deze vertaling opgenomen in Top Class Omnibus 2 van D.A.P. Reinaert Uitgaven - Brussel

In 1918 verscheen de uitgave 'Uren met Flaubert' van Mr. D. Spanjaard. Niet eerder wordt er zo diep ingegaan op de Saint Julien. Hij schrijft: "*Zelfs in dit wonderwerk van verbeelding, 'la Légende de Saint Julien l'Hospitalier', schijnt ons het bovennatuurlijke gewoon en aannemelijk, in zóó nauwe betrekking brengt Flaubert het tot onze warneming, zóó klaar en scherp zet hij het voor ons neer, rukt hij het den sluier der geheimzinnigheid af. - Is er iets zóo heiligs en tevens zóo menscheijks geschreven als het slot, de laatste dagen van Julien?*"

De derde vertaling met de titel "De Legende van Sint Julianus den Offervaardige" komt uit in het jaar 1934 van de hand van Jan Poortenaar. Hij heeft duidelijk meer vaardigheden dan alleen het vertalen. Allereerst komt in een beperkte oplage, maar in extra groot formaat (29x39cm) een uitgave uitgeschreven en versierd met achttien houtsneden van de hand van Jan Poortenaar. In hetzelfde jaar verschijnt een uitgave in A4-formaat bij In den Toren, versierd met zes etsen. Tenslotte verschijnt in 1939 in klein formaat een uitgave van Uitgeverij Wereldbibliotheek-vereeniging. Deze vertaling zal in 1951 door Antoon Coolen worden opgenomen in het door Meulenhoff uitgegeven Gouden Legendes, Verhalen van god en heiligen, vromen en zondaars.

In het jaar 1944 verschijnt een vierde vertaling van de hand van Victor E. van Vriesland onder de titel "De legende van Sint Julianus". In 1945 verscheen een wat de vertaling betreft gelijke versie onder de titel "De legende van Sint Julianus den Gastvrije".

De vijfde vertaling met de titel De legende van Sint Julianus de Gastvrije is van de hand van Rob en Lucie Geuljans en verschijnt in 1978 bij Uitgeverij Het Spectrum, Prisma Klassieken. Er bestaat zowel een gebonden als een paperback-versie. Deze vertaling maakt deel uit van de uitgave Drie verhalen, samen met Een eenvoudige ziel en Herodias.

Hans van Pinxteren, de grootmeester van de Flaubert-vertalingen brengt in 1988 Drie vertellingen uit. Hierin is de vertaling opgenomen onder de titel De legende van de heilige Julianus de gastvrije. De uitgave verscheen bij L.J.Veen.

De rij wordt gesloten door de vertaling van Ingrid de Vries en Riet de Jong uit 1989. De titel die zij hanteren, luidt De legende van de heilige Julianus en maakt eveneens deel uit van een bundeling met Een eenvoudige ziel en Herodias. Allereerst verschijnt de uitgave in de serie Literair Een eenvoudige ziel, drie verhalen. Vervolgens komt er een tweetalige uitgave Drie verhalen Trois contes. Beide uitgaven verschenen bij Uitgeverij Boekwerk in Groningen.

In totaal zijn er zeven vertalingen bekend van Saint Julien l'Hospitalier. Opvallend is dat er verschillende titels worden gebruikt. Het aantal vertalingen is hoger dan de vier van *Madame Bovary*. Op de belangrijkste verschillen in de vertalingen hopen we op een later tijdstip terug te komen.

De legende van H. Juliaan den Herbergzame,	1906	Dirk Coster
De legende van Sint Juliaan den Gastvrijen,	1913	Marie Koenen
De legende van Sint Julianus den Offervaardige,	1934	Jan Portenaar
De legende van Sint Julianus,	1944	Victor E. van Vriesland
De legende van Sint Julianus de Gastvrije,	1978	Rob en Lucie Geulmans
De legende van de heilige Julianus de gastvrije,	1988	Hans van Pinxteren
De legende van de heilige Julianus,	1989	Ingrid de Vries, Riet de Jong